

عاشق مرزا

شفقت تنویر مرزا 20 نومبر 2012 ؤوں پورے ہو گئے نیں۔ پنجابی نالوں اوہدے اک سوجھوان گھلاٹ دا ساتھ چھٹ گیا اے، پر گھسے لوک حق زوارن لئی شفقت صاحب دیاں اگھیڑیاں لبھیاں بولی دے لوک ہیتی آہریاں ؤوں سدا اگوہی جاگ ورتاندیاں رہسن۔

مرزا صاحب نے اپنے لکھیار جیون دا مڈھ اُردوؤں بدھا۔ پنجابی دی لوء سدھی ساہویں لوکائی توں لگیو نیں۔ والد صاحب ریلوائی سن۔ پنجاب وچ تھاوں تھائیں بدلی ہوندی رہندی سن نیں۔ مرزا صاحب پورے گھر سنے بدلیاں کندے رہے۔ انج اوہناں ؤوں بال عمرے کھلارویں لوک بولی سُنن دا ڈھوہ لگا۔ اوہناں عامان نمائیاں دے مونہوں ای پنجابی دے سوجھوان شاعراں دا کلام وی سُنیا۔ دسدے سن، ”ضلع خوشاب دے پنڈ پیل وچ میں پرائمری دا طالب علم ساں۔ ساڈے گوانڈھ پاوی رہندے سن۔ اوہناں دا اک پتر لالوسی۔ دو چار جماعتاں پڑھیا۔ اک دیہاڑے اوہ اک پمفلٹ کھولی بیٹھا سی تے نالے اک خاص سُر وچ پنجابی دے شعر پڑھ رہیا سی۔ ایہہ پنجابی تے پنجابی شاعری نال میری پہلی علیک سلیک سی۔ اوہ سلطان باہو دا کلام پڑھ رہیا سی۔ سلطان باہو دا کلام میرے دل وچ دڑ بیٹھا۔ کجھ چرگروں میں اپنے شہر وزیرآباد آ گیا۔ پڑھائی تے ساری اُردو انگریزی وچ ای ہوندی سی۔ اُتوں ساڈی نکلی جیہی برادری وچ بالال نال اُردو بولن دا رواج تڑ پیا۔“

مرزا صاحب مشمن بُرج، وزیرآباد دے واسی سن۔ مشمن بُرج ؤوں اوہ ہمیشاں آپنا

محلہ ای آکھدے سن۔ تنویر ظہور ہوراں آپنے اک مضمون ”جیون دی گڈی“ وچ مرزا صاحب دی کجھ جیون کتھا اوہناں دے مُونہوں دُہرائی اے۔ اوہدے وچ مرزا صاحب نے مشمن بُرج دی وسوں دا ویروا انج کیتا اے، ”ایس محلے اندر تن قسم دے لوک رہندے سن۔ اک پاسے نوکراں دے کوارٹر، اک پاسے سیاسی تے معاشی لحاظ نال پُہتے سوکھے تے وچ وچ اوہناں دی ای برادری دے رشتے دار پر معاشی تے سماجی اعتبار نال نیویں..... میں ایہناں وچوں ای ساں۔ تے فیر میں شہاب الدین غوری دے ویلے آپنے وڈکیاں دے مُسلماں ہون توں لے کے کلانور (گورداسپور)، راجوری (مقبوضہ کشمیر) تے وزیر آباد تیک اپڑن دی لکھی چھپی تاریخ دی موٹی کتاب وی پڑھ لئی۔ ایس توں پتہ لگا اک دھڑا بیٹا امیر کیوں ہو جاندا اے تے دوجا کیوں چکھے رہ جاندا اے۔“

مرزا صاحب نے آپنے چُھیت جیون بارے دسدیاں آکھیا، ”.....کالج وچ گئے تے ترقی پسنداں دا بڑا رولا سی۔ اوہناں دا ادب پڑھیا، پھیر مارکسزم دیاں کتاباں پڑھیاں۔ کجھ سمجھیاں تے کجھ نہ سمجھیاں۔ کچھڑے لوکاں، کچھڑیاں زباناں، کچھڑے مُلکاں نال ہمدردی تے سانجھ پیدا ہوئی۔ 1949 دے بہاولنگر دی گل اے۔ کالج وچ پڑھیدا سی۔ شہر وچ سبھ توں کچھڑے لوک چُوہڑے سن۔ اوہناں وچ انقلاب لیان دی گل کیتی۔ اوہناں دے جوٹھے بھانڈیاں وچ کھان پین دی اڑی کیتی۔ اوہ حیران ہوندے پر ایس خوش۔ فیر یکم مئی 1950 نوں بہاولنگر کالج دی یونین ولوں یوم مئی دی منا لیا۔ شہر وچ الجزائر تے مراکش دی آزادی دے حق وچ جلسے ہونے تے اسان تقریراں کرنیاں۔ گرمیاں دیاں پُھٹیاں وچ میری گرفتاری دے وارنٹ وزیر آباد، مری تے گجرات توں ہوندے واپس بہاولنگر گئے۔ ایہناں وارنٹاں ہور ضدی کیتا۔ غریبی امیری دے فلسفے نال وی تے کچھڑی زبان نال وی۔ ہُن اندر سلطان باہو وی جاگ

پیا تے خواجہ فرید وی، بُلھے شاہ تے میاں محمد بخش وی۔“

مرزا صاحب دے پینڈے دی ایس مُڈھلی جانکاری توں مگروں اسیں آکھ سکدے ہاں جو اوہناں پچھان لیا سی پنجابی بولی دا ماملہ ایہدے لوک تے وڈے سُلکھ توں وکھ کر کے نہیں سمجھیا جاسکدا۔ سُلکھ دیاں ایہہ دوویں شکلاں پنجابی بولی دا اصلا اُگھیہ دیاں نیں۔ ایہہ اصلا پنجاب دے کامے میلاں دا اوہ تے ست اے جیہڑا نہ چھڑا پیداوار ای اُپچاندا اے سگوں اُتج ڈھنگ (پیداوار ڈھنگ، موڈ آف پروڈکشن) دا انسان ڈُٹمن ہونا نتار کے ایہدا نابرو وی ہوندا اے، ایہنوں سدھا ساہواں ویہدا وی اے، ایہدی تھاں بندیکا اُتج ڈھنگ اُسارن دے جتن وی کردا اے۔ کامے میلاں دے ایس دوہرے تے ست توں اکہرا کر کے لُٹن دا پر بندھ حاکم میل پُرانا بناوندے آئے نیں۔ کامے میلاں اُتے اوہریاں بولیاں اوہ ایسے لئی پردھان کردے سن۔ نیت تے اوہناں دی ہوندی سی کامے میلاں دی بولی دا اک لفظ وی چھوٹا نہ چھڈن پر اوہناں دی مجبوری جو کامیاں دی بولی دا اُکا سنگھ گھٹیاں اوہناں توں پیداوار نہیں سی مل سکدی۔ کامیاں دی پیداوار جیہڑی حاکماں تے اُتلے میلاں دی زندگی دا اُگل سکھ سی۔ (انسانی سانجھ پنا کوئی سماجی آہر نہیں ہو سکدا تے بولی انسانی سانجھ دا سبھ توں وڈا تے مُڈھلا وسیلہ اے۔ پیداوار ایہدے جُڑیاں ای ہوندی اے۔) ایس کر کے اوہ کامے میلاں دی بولی توں ہتھ تاں نہیں سن پاوندے پر اوہنوں آپنیاں بولیاں نال ویڑھدے ضرور سن۔ ایہناں بولیاں دا تروڑ لوک ککھی سوجھوان شاعر کردے سن لوکائی دی بولی وچ حاکماں دے چلائے اُتج ڈھنگ دی کاٹ کر کے۔ اوہ کامے لوکاں توں حاکم بولی نال جُٹھ کے وی دکھاندے سن، اوہدی لفظالی دی سٹھ راہیں۔ ایہہ نہیں سی جو لوک بولی دے سوجھوان شاعر حاکم بولیاں توں دپدے سن تے اوہناں دے دلاں وچ حاکماں نال سانگے بناون دی سک رہندی سی۔ اوہ تاں آپوں فقیر ہوندے سن، مل مایا

توں مکت - جیہناں تُوں مل مایا موہ نہیں سی سکدی - اوہناں اوس جیون دا ای تروڑ کر دتا ہویا سی جیہنوں مل مایا پوہوے - کاسے میلاں دے تے ست تُوں اکہرا کرن تے اوہدے وچوں اُتج ڈھنگ توں نابری تے ویہر دا ڈنگ کدھن لئی بھرواں پر بندھ انگریز وپاری راج نے کیتا - اوہنے اوپری بولی دا اجیہا تگڑا جال وچھایا جیہدیاں گنڈیاں توڑ لوکائی دیاں پٹھلیاں پرتاں تیکر جا گھیاں - ایس جال وچ قابو آ کے وی پنجاب دے کاسے میل اوڈوں تیکر حاکم اُتج ڈھنگ نال ساہویں ہوندے رہے، نابری تے ویہر دیاں لوک لہراں جگانڈے رہے جدوں تیکر اوہناں دے لہو وچ وڈے سلکھ دی جاگ رکدی رہی - اوڑک کدوں تیک - انگریز راج ولوں طاقت دی انھی ورتوں تے اوہدی چلائی بولی دا ڈام لوک نال ورت کے رہیا - حاکم اُتج ڈھنگ دا تروڑ کرن والے لوک ہتی فقر سلکھ دی ریت تڑٹی تے خلقت دا تے ست اکہرا رہ گیا حاکماں تے اُتلے میلاں دی باندھ وچ بدھا ہڈ جیہویں مُشقت دا - (اجیہی اکہر ورتی وچ لوک آپنی بولی اُسارن پسانر جوگانڈے رہندا - اوہ اُتج ڈھنگ دے مالکاں دا اڑھین ہویا اوہناں دی بھار وکیتی بولی دا باندھ ہوڑدا اے، پر اندر خانے اوہدا بھیر نکراء بنیا رہندا اے بھاویں بریک ای کیوں نہ ہووے - آپنی بولی اُتے اوہدی بے وساہی تاں کھلی دسدی اے پر وساہ بڑا پٹھاں تُر جاندا اے - مکتا نہیں - لوک دے آپنی بولی اُتے گجھے وساہ دی سار اوہدی بولی دے شاعر لکھیراں لینی ہوندی اے جے اوہ شاعر لکھیر اُتج ڈھنگ دا لوک ویری اصلا پچھانن تے آپنیاں لکھتاں وچ اُتج ڈھنگ دے مالکاں دا دم بھرن دی تھاں لوک سجنائی دا پینترا جگاؤن - لوک دے تے ست اُتے ورتی اکہر دا تروڑ کرن - لوک تُوں اُتج ڈھنگ دی اڑھینگی دی تھاں اُتج ڈھنگ توں نابری دا راہ دکھاون - بولی لوک نہیں اُتج ڈھنگ بناوندا اے، موڈ آف پروڈکشن، جیہدے تھلے لوک اُچاؤ کرنی وچ رُجھدا اے - تے جے اُتج ڈھنگ مالکی والی دا ہووے تاں اوہدے توں لوک دی

نابری بناوندی اے۔ جیویں پُرانے سمیاں وِچ لوک بولی پنجابی بنی۔)

انگریز ٹُر گئے۔ وکھرا مُلک بن گیا تے خلقت نال وِیہار ورتارا اوہو رہیا انگریز وپار شاہی دا چالو کیتا (امپیریل موڈ آف پروڈکشن) والا۔ اوپری بولی خلقت دی لہو چُوسی وِچ لوٹو اُتج ڈھنگ دا پکا پیڈا انگ وی بنی تے اوہنے کامے میلاں تُوں اوہناں دی آپنی بولی تے آپنے وڈے سُلکھ وچوں لبھدی وِیہار تروڑوئیں سُر توں وی وجوگیا۔ لوکائی کول آپنی بولی وی ہے سی وڈا سُلکھ وی پر اوپری بولی دی دھاڑ نے لوکائی تُوں آپنے بھنن وِچ بھنھ لیا سی۔ آپنی بولی تے آپنے وڈے سُلکھ نال خلقت دا اوہ سانگا پھوکا پے گیا سی جیہدے راہیں اوہدے تت ست دا وِیہار تروڑواں انگ جگدا تے اوہدی اگوائی کردا سی۔

انگریزی وپار راج نے آپنے اُتج ڈھنگ دے حساب سِر چلائییاں بولیاں راہیں نواں وچلا میل پیدا کیتا۔ نوکری پیشہ تے کسب وال۔ اُرڈو بن کے انگریزی تُوں اُردا۔ پُرانی فارسی وان حاکی دا چچھ لگ تے نویں انگریزی وان حاکی دا جی حضوریا آپنی نویں لاجھ پُوج کارن۔ انگریزی تھاپڑے نال کامے میلاں اُتے بھارو ہويا۔ لوکائی تُوں لٹن وِچ انگریزی وپار شاہی دا ہتھ ٹھوکا۔ تھلوی پدھر اُتے لوکاں دی کیتی لٹن دا وسیلہ اُرڈو بنی تے اُتلی پدھر اُتے انگریزی۔ پُرانا مل ملکھیا اشراف میل پہلاں ای راج دربار دا اِھین ہويا بیا سی۔ ہن ایہہ نواں وچل میلیا اشراف وی نال جُو بیا۔ وپار راج چاہوندا تاں اُرڈو والا کم پنجابی توں وی لے سکدا سی۔ پر اِنج اوہنوں اک وکھری تے نویں بولی بنانی پونی سی۔ اُرڈو اوہ پنجاب آون توں پہلاں ای ڈھال بیٹھا سی۔ ایہدے راہیں راجسی کم دھندہ چلاون پلایا عملہ فیلہ وی اوہدے کول حاضر سی۔ جے رنجیت سنگھ نے آپنی درباری پڑھت لکھت دی بولی پنجابی بنائی ہوندى تاں خبرے انگریز آپنے عملے فیلے تُوں پنجابی دی سکھائی وی کردا ای لیندا۔ رنجیت سنگھ تاں

آپوں فارسی راج بنائی بیٹھا سی۔ پُرانیاں فارسی شاہیاں دا جوٹھ۔ پنجاب دی اُتلی پدھر اُتے جو ہی بولی دی لگھ انگریز وپاریاں نُون ڈھیر سکھائی تے اوہناں اتھے سوکھے ہتھیں اُردو چالو کر دتی۔ تھلوی پدھر دے بندوبست لئی۔ ایس بندوبست وچوں ای اُردو اگے جا کے فرقو ونڈ جگاون دا سوما بنی۔ پنجابی تاں اتھے لوک پدھر اُتے وسدیاں سارے فرقیوں دی سانجھی بولی سی۔ اک سانجھی سوجھوان رتھل وی ایہدی بنی ہوئی سی، فرقیوں دی سوڑ بندی نُون لانبھے رکھدی۔ پنجابی پکا سلیکھ فرقو ونڈ دا انکاری سی۔ ونڈ اوہ اکو اُجاگردا سی تے اوہ سی میل ونڈ۔ ایہدے وچ اک تاں کرنہار میل سی تے دوجا ملوان میل تے اوہدے وچولے یا وچل میلیے۔ سو ایس میل ونڈ نُون لکا کے وپار راج نُون فرقو ونڈ اگے لیاون لئی اُردو بہتی وارا کھاندی سی، عربی فارسی لفظالی دے رلے نال۔ عربی فارسی کڈھ کے سنسکرت ٹھوکیاں ایہو ہندی بن جاندی سی، دیوناگری لپی والی۔ دھرم بند ہندو قوم پوج دا جھنڈا۔ پنجاب دی وڈ گنتی ابادی نُون دھارمک بھلاوا پاون تے ایہدے ولدے وچ ہندو سکھ مسلمان نکراء بناون لئی۔ سو اوہنے اتھے اُردو نُون ای تھلوی پدھر دی راج بولی بنایا، تے ایہدے توں ترا خلقت نُون پیدن دا ای نہیں سگوں پُرانے تے نویں اُبھرے مالک میلاں، نوکری والاں، کسپیاں دی آپسی کھج کھور نُون فرقو ویکرا بناون دا کم وی لیا۔ ایس نویں لاجھ پوج تے فرقو ویکرے بازی نے ای لوک بولی تے ایہدے سلیکھ نُون سو سو لیکاں لاییاں۔ ایہدا لوک جیون دے تگادیاں نال گھنا سیر سیندھ اوہلے کیتا تے ایہنوں جیون باہری شے بنا کے گٹھے لا دتا۔ ایہہ دھکا لوک دے رزق دھرو وچوں ای پُھٹیا ہو یا سی۔

پاکستان بنیا تاں کالونی گیر وپار راج دا چلایا ایہو ورتارا ستیں پائیں نھا کے پورے منک دا پردھان بن بیٹھا۔ مل ملکھ پالدے اُچ ڈھنگ دی ڈھال بن کے۔ اِنج اُردو انگریزی ناویں لگا میل ای انگریزاں مگروں پنجاب دا حاکم بنیا۔

شفقت تنویر مرزا ایس میل دا ویروا اک چُچھ دس وِچ اِنج کیتا اے، (اسیں استھے اوہناں دی آکھی دا اُلٹھا دیندے ہاں)، ”میرے حساب نال پنجاب دا اُتلا طبقہ بڑا ای متعصب اے پر ایہدا اظہار اوہ پنجابی زبان دے ذریعے نہیں کردا، اُردو دے ذریعے کردا اے (مثال نوائے وقت)، سرکاری مُلازمتاں دے ذریعے، ذہانت دے ذریعے، انگریزی زبان دے ذریعے، پیداواری صلاحیت دے ذریعے، محلاتی سازشاں دے ذریعے، پیداواری افرادی قوت دے ذریعے، دراصل ایس طبقے نوں ہُن وی دلی دے ستارہویں تے اٹھارویں صدی دے زوال پذیر جاگیردارانہ شاہی عہد دے طرزِ عمل توں فراغت نہیں ملی۔

دُوبے صُوبیاں دے تحت الشعور وِچ رہن والی سبھ توں وڈی گل ایہہ ہے کہ پنجابی حکمران پنجاب دی عوام، زبان تے ثقافت نوں ای دبا دیوے تاں ساڈے نال اوہ کیہ سلوک کرے گا۔ اوہناں نوں سبھ توں وڈا خوف ایہہ ہے۔

’ایہہ طبقہ سامراج دا ہتھ ٹھوکا..... شاہ حسین، بابا نانک توں لے کے وارث شاہ تائیں کسے دی عزت نہیں کر سکیا۔ ایہہ نہیں ویکھ سکیا ساڈے کول کنا پانی اے، کئی زمین اے..... کئی وڈی زبان اے۔ ایہنے کدیں اُردو، پنجابی، سندھی، پشتو، بلوچی ڈکشنریاں دا تقابلی مطالعہ نہیں کیتا کہ سبھ توں زیادہ امیر زبان کیہڑی اے؟ مگر زوال پذیر دلی دی ثقافت توں آزاد نہیں ہو سکیا..... تاں قیادت کتھوں آوے گی..... تھلوی سطح اُتے قیادت آوے گی جیہڑی کسے وی بھٹو دی فوری ضرورت اُتے قربان ہو جاوے گی۔“

مرزا صاحب نے آپنی ایس گل نال دو چیزاں ثابت کیتیاں نیں، اک تاں انگریزی و پارشاہی دے اُردو انگریزی نال بنائے وِچلے، اُتلے میلاں دا اصلا تے دوجا آپنی وچار لیہہ۔ اُردو اے انگریزی اے وِچلے تے اُتلے میلاں زرا انگریزاں دی خاطر

آپنی وسوں ٹوں دبانا ای سکھیا سی۔ اُردو انگریزی نال اک پاسے اوہ خلقت اُتے حکم چلانے سن تے دوجے پاسے انگریز دی جھولی چکی کر کے مُراداں پاندے سن۔ ایہتوں ای ایہناں دی لاجھ پُوج چترائی نکلی۔ پنجاب تے پنجاب دی خلقت بارے ایہناں دی کوئی پڑھت پڑچول نہیں سی۔ ایس وارے دے لکھیاں شاعر وی ایہناں لاکڑیاں دے ای چچھ لگ سن۔ ویہاری سرکاری بولی پڑھدے تے لکھدے۔ ”زوال پذیر دی دی ثقافت“ دے باندے۔ آپنے آپے تے آپنے لوک توں وجھنے۔ سارے وپار راج دے اُچ ڈھنگ وچوں لہدے ناں ناویں دے بندھے۔ تبجی ایس جوڑدے ہاں مرزا صاحب والیاں دونہ وچ۔ ایہہ ہے اُردو انگریزی بولیاں نہیں دو میل مُہاڑ نیں۔ کیری خلقت دی کیتی اُتے پلن والے وچلے اُتلے میلاں دے۔ جیہناں دا کم ای خلقت ٹوں انھی بولی محنت دے ویلے وچ ڈاہنا تے اوہدی رت پینا ہے۔

شفقت تنویر مرزا ٹوں آپنی ڈوگھی تے باریک سیاسی سماجی تے معاشی سُر ت ای پنجابی ول لے کے آئی سی۔ اوہ پنجابی بولی تے پنجابی سُلکھ ٹوں پنجاب دے کامے میلاں دی مل مالکی دے اُچ ڈھنگ توں خلاصی دا مڈھلا وسیلہ سمجھدے سن۔ اوہناں ایہہ سچ پلے بنھ لیا سی جو ایہہ مُہاڑ کامے میل ای ترڈ سکدے نیں کیوں جو ایہہ اُسریا ای سدھا ساہواں اوہناں دی لٹ تے کھو دھرو اُتے ہے۔ ایہدے لئی ضروری اے جو کامے میل ایس اُچ ڈھنگ دے دھرو توں سچیت ہوون۔ اوہناں دے ولاں وچ ایہدے توں نابری جاگے۔ اوہ ایہنوں ویہرن۔ ایہہ کم اودوں ای ہو سکدا اے جدوں اوہ چالو اُچ ڈھنگ دی چلائی بولی تے رہتل دے چھہ وچوں نکلن۔ اوہناں دا آپنی بولی تے آپنے پکے سُلکھ نال مُد کے جیوندا جاگدا سانگا بنے، ایس سانگے وچوں اوہ آپنا سنجھی کرت، سنجھی ورتن والا گواچا تے ست بھالن، ایہنوں نوں پان چاڑھن تے ایہدی اگوائی وچ میل ونڈ ترڈواں سیاسی گھول کرن۔

مرزا صاحب دی سوچ لیہہ موجب پنجابی لئی کم پاکستان بندیاں سارای پچھنچ گیا سی۔ سیر پایا ایہدے وچ مظہر علی خاں تے مسز ستنام محمود نے وی۔ قلعہ جگر سنگھ دے فلیڈاں وچ ایہہ لوک پنجابی بیٹھک کردے سن ہفتے دے ہفتے۔ نشانہ سی اگونہے شاعران لکھیاراں سوجھواناں تے پڑھیاراں نوں پنجابی لکھن پڑھن دی پریرنا دینا۔ اگھے کارٹون کار انور علی (نخے) ہورائ نوں پنجابی دی جاگ وی ایسے بیٹھک توں لگی تے اوہناں نے پنجابی کہانیاں لکھنیاں چھوہیاں۔ صفدر میر صاحب وی پنجابی بارے ایتھوں ای سچیت ہوئے۔ روزانہ امروز دا ہفتہ وار پنجابی صفحہ وی ایس بیٹھک وچ ہون والے گوہ وچار دا ای سٹا سی۔

پنجابی مجلس مظہر علی کیاں توں ٹرے کم دا ای اگلیر ا رُپ سی۔ ایہدے موہری اگونہی سوچ دے بندے سن۔ ٹپچا سی ایہدا اسیں جو گجھ کرنے آں لوکاں لئی اے۔ گجھ پنجابی شناخت دا سوال وی نال جُویا ہو یا سی۔ گجھ نظماں گجھ شاعری دے پراگے ایہنے چھاپے۔ ہفتہ وار تے پندرھوار میڈنگاں وی شروع کیتیاں۔ 1958 دے زمانے تک ایس جٹ بندی دا گجھ مُونہہ متھا نکلن لگ پیا۔ ایہدا متا تے مہاڑ وی لوکاں ساہمنے اگھڑا پیا سی۔ مارشل لاء لگا تاں ایس جٹ بندی اُتے سرکار نے ہٹک لا دتی۔ ایہوں سیاسی پارٹی متھ کے۔ ایہدے آہریاں کامیاں نوں دڑکا دتا۔ سرکاری نوکری والے ایہدے آگواں دیاں دُور دُر اڈیاں تھاواں تے بدلیاں کر دتیاں۔ تاں وی پنجابی مجلس نال رلوں خیالاں دا پرچہ ”پنجابی ادب“ چھپدا رہیا۔

دوجے پاسے ریت بند شاعر آ پنی تھاں پنجابی مشاعرے کردے سن۔ ایہناں وچوں گجھ ورلے ٹاویں لوک پنجابی دی اُساری وی چاہوندے سن۔ جیویں مولا بخش کشتہ، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر تے جوشوا فضل دین ہو گئے۔ راج دربارے پنجاب تے غیر پنجاب لاجھاں دا ٹکراء جا گیا تاں لاکڑ دے گجھ چون بندیاں ریت بند دھڑے دے

پنجابی بیچ نوں تھاپڑا دتا۔ ماں بولی تے صوفی ورثے دے نال نال گجھ پنجابی ہون دی رڑک وی ایس بیچ وچ رلی ہوئی سی۔ پنجابی نسل پوج لاکڑیاں دی ایہہ کھچل نری غیر پنجابی دھڑے نال شریکے وچوں ای نکلی سی باقی اندروں باہروں ایہہ نسلی پنجابی دھر غیر پنجابی دھڑے دی ای جچھ لگ سی۔

مرزا صاحب راولپنڈیوں لہور 1963 دے زمانے آئے۔ او دوں اک تاں روزانہ امروز دا پنجابی صفحہ پُرانا چھپدا سی۔ دوجا پنجابی فاضل، پنجابی عالم کروان دا اک کالج پیا چلدا سی۔ ایہہ آپنی درسی لوڑ دیاں کتاباں دی چھاپدا سی۔ پنجابی اکیڈمی فارسی اُردو کتاباں دے نال پنجابی کلاسیک چھاپن لگ پئی سی۔ پنجابی دے پرپے وی نکلدے سن، پنجابی، بیچ دریا تے پنجابی ادب۔

شفقت تنویر مرزا پنجابی مجلس دا ادھوٹے رہیا کم ای لے کے اگے ودھے۔ اوہناں اپنے خلق پکھی پنجابی متے نوں سرے چارھن لئی پاکستان رائٹرز گلڈ وچ پنجابی گروپ بنایا، چونان لڑ کے ایہدے آگے بنے تے پنجابی بولی تے سُلکھ دی جاگ لوکاں نال سنجھی کرن دا جتن کرن لگ پئے۔ اوہناں نوں پوری سُر ت سی جو پنجاب دی گھاڑو، اُچاؤ خلقت دی بولی تے سُلکھ اونا پڑا اگے نہیں آسکدا چتا پڑ ایہدا اپنا راج نہ اُسرے۔ ایہدے سُلکھ وچ متھے ساخجھے اُچ ڈھنگ دے نشانے ای ایہدی آپنی راج اُساری دا مڈھ بن سکدے نیں۔ سو مرزا صاحب دا آہر سی سرکاری گھیر وچ ای لوک بولی دا پڑ بچھے، جیہڑا لوکاں دا آپنی بولی تے سُلکھ اُتے وساہ بناندا اینا تگڑا تے وڈا ہو جائے جو سرکاری کلاوا بھن کے باہر نکل آوے۔ مرزا صاحب نوں پنجابی مجلس نال رتی ہونی نے ای ایہہ سیاسی ڈھنگ سکھایا سی۔ اوہناں پنجابی لکھیاراں تے سوجھواناں دے ہفتہ وار اکٹھ کرنے چھوے۔ ایہناں اکٹھاں وچ پنجابی چیزاں پڑھیاں جان دیاں۔ اوہناں اُتے وچار وٹاندر ہوندا۔ پنجابی سُلکھ تے لوک وار دیاں گلاں

چھڑ دیاں۔ اُتلے میلاں دے پنجاب تے خلقت دے پنجاب دا نکھیر اکتیا جاندا۔ لوک لفظالی تے گرامری بُتِ تراں اُتے چانن پایا جاندا۔ سُلکھ دیاں دپنک (مادی) نینہیاں پھرو لیاں جانداں۔ محنتی خلقت دے کچھ توں پنجابی ئوں ویکھن پختارن دا جتن ہوندا۔ مُلک دیاں ہور لوک بولیاں نال پنجابی نال ساٹکا بناون لئی آہروی سوچے جاندا۔ شاہ حسین دا میلہ آیا تاں ایہدے اُتے پنجابی گروپ نے اک وڈے جلسے دا آہر کیتا۔ شاہ حسین اُتے مضمون پڑھے گئے۔ اوہناں دا کلام سُر سنگیت راہیں سُنیراں نال سانجھا کیتا گیا۔ اتھے اک حکومتی صلاح کار اگے پنجابی ئوں پرائمری پدھر اُتے سکولاں وچ پڑھان لکھان دی منگ وی کیتی گئی۔ صلاح کار نے ایہہ منگ وزارتی اکٹھ وچ پیش کرن دا کارا کیتا۔ پنجابی سانگے ہور تقریریاں وی ہوئیاں۔ اُردو راہیں لابھ کماندیاں دھراں دے کن کھڑک گئے۔ پنجابی اوہناں ئوں پہلاں ای آپنے لابھاں دی دُشمن وکھالی دیندی سی۔ مرزا صاحب دے ادم نال تاں ایہناں دھراں ئوں پنجاب دے تھلے میلاں دی جاگرتی دے دھڑکے نے وی آن پھریا۔ لوک دُشمن دھراں ولوں ایس ساری کرنی ئوں پنجابی قوم پُوج دا رنگ دے کے بندیا دے جھکھڑ جھلا دتے گئے۔ اخباراں وچ رولا پا دتا گیا۔ مرزا صاحب تے اوہناں دے سنگتیاں وی مورچہ بنھ لیا۔ اٹ دا جواب پتھر دین والی طبیعت مرزا صاحب دی اُنج وی سی۔ سو چل سو چل ہو گئی۔ سرکاری لاکڑ نے جواب طلبی کیتی۔ جواب سُنے تاں سہارے نہ گئے۔ پنجابی گروپ ٹھپ کر دتا گیا۔ پنجابی نال حکومتی ورتارے دا کرووہ دُنیا دے ساہمنے آ گیا۔ مرزا صاحب نے ساتھیاں نال رل کے پنجابی ادبی سنگت اُسار لئی۔ پنجابی گروپ دیاں ہفتہ وار لکھیار پیٹھکاں ہُن سنگت دے سرناویں تھلے ہونداں۔ پنجابی بولی تے سُلکھ دی سیاست دا دفتر مرزا صاحب نے ئی ہاؤس ئوں بنا لیا۔ اخباروں کم کار نیٹر کے سدھے ئی ہاؤس آوندے۔ پنجابی لکھیاراں شاعراں تے آہریاں اُدھیاں نال ایس

نویں دفتر وچِ ملدیاں ہوندیاں۔ پنجابی ادبی سنگت دے اکھ بڑے بھروسے ہوندے۔ اینہاں اکھیاں وچِ مزدور کسان تے پڑھیاں جٹ بندیاں دے آہری وی آوندے۔ کھبے کھبے دی سوچ رکھن والے سوجھواناں نوں وی اتھھے سدیا جاندا۔ کھبی سیاست تے پنجابی دا آپسی سیر ساٹگا نلر روپ وچِ نرن لگ پیا۔ سنگت دی ساری کاروائی پنجابی وچِ ہوندی۔ فلسفے، وار، چت سار، سیاست، ورتن تے جگت لہراں دیاں بحثاں پنجابی وچِ ہوندیاں۔ ایہہ ثبوت سی پنجابی وچِ ہر گل دے ہوسکن دا۔ استھوں کنیں پڑھیاں نوں پنجابی دے سوجھواناں بھارے ہون دی جاگ لگی۔ ہر اکھ گروں ٹی ہاؤس وچِ بہنی ہوندی۔ چاء پانی ورتایا جاندا۔ پنجابی ادبی سنگت لئی تھاں دا کرایہ سیر پا کے دتا جاندا۔ دن دیہاڑ مناون تے جلسے جلوس کڈھن دی پرت وی پائی گئی۔ شاہ حسین دا دیہاڑ مناون تے پنجابی لکھتاں دی چھپائی لئی مرزا صاحب نے اپنے سنگتیاں نال رل کے اک ہور وڈا کم کیتا۔ مجلس شاہ حسین بنا دتی۔ ”کافیاں شاہ حسین“ مجلس نے ای پہلی وار پکی تھتھی شکل وچِ چھاپی جیہدے توں شاہ حسین دے کلام دی سودھ سواہر دا کم اگے ودھ سکیا۔ لاجنٹی رام کرشن دی کتاب پنجابی صوفی پوٹس دا پنجابی اُلٹھا وی ہويا۔ شاہ حسین دی حیاتی اُتے فارسی کتاب حقیقت الفقراء وی چھپی تے اوہدا اُلٹھا وی۔ نجم حسین سید دیاں سیدھاں، ساراں، ری کرنٹ پیٹرنز آف پنجابی پوٹری، کافیاں، بار دی وار، چندن رُکھ تے ویڑھا، تخت لہور مجلس شاہ حسین دے ناں تھلے ای پہلی واری چھپیاں۔ بناری داس جین دی پنجابی زبان تے اوہدا لٹریچر، شاہ حسین تے بابا فرید دے کلام دے انگریزی اُلٹھے چھاپے گئے۔ مُشتاق صوفی تے عذرا وقار جیہے اوس ویلے دے نویں شاعران دیاں کتاباں ساوی دا ڈھولا، بیٹھ وگے دریا تے مڑاں دی مجانی خاطر وی ایسے ستھ نے چھاپیاں۔ سرمد صہبائی دے دو ڈرامے میں کون تے پنچواں چراغ وی مجلس شاہ حسین دی ای دین سن۔

مجلس ولوں ای شاہ حسین دے ناں اُتے کالج وی کھولیا گیا۔ پورے پنجاب وچ ایہہ اکلا کالج سی جیہڑا پنجابی دے کسے وڈے شاعر دے ناں اُتے سی۔ ایہدے وچ اوہ سارے اُستاد پڑھان لگے جیہناں نُون اوہناں دے اگونے وچاراں پاروں نوکریاں توں دھکا دے دتا گیا سی۔ ایس کالج وچ ای یونیورسٹی دے نال پنجابی ایم اے دیاں کلاساں وی لگنیاں شروع ہوئیاں۔ ایہہ کالج وی خلقت دے راج وچ خلق بولی دی چڑھت دی اگیتری دس سی حاکم میلاں نُون۔ پنجابی پیاریاں نُون تاں خبرے ایہدی سُرَت ہووے نہ ہووے حاکم میلاں نُون ایہدی پوری رڑک سی۔ تاں ای ایہہ کالج اوہناں تو میادون دے ہلے نال اجیہا زیر کیتا جو ایہہ مُرہ کے اُٹھن جوگا نہ رہیا۔

ایہہ سبھ سبھاں اُسارن دی موڈھی شفقت تنویر مرزا دی اگل پیری سوچنی ای سی۔ مرزا صاحب نے لکھتاں راہیں جیہڑی بولی سیوا کیتی۔ اوہ وکھری اے۔ اخباراں توں وی اوہدی گواہی ملدی اے تے چھپیاں کتاباں وی اوہدا بھرواں ثبوت دیندیاں نیں۔ پنجابی اخبار روزانہ سخن چھاپن وچ وی شفقت صاحب نے مُدھلا سیر پایا۔ آپنی اخباری نوکری دے ٹریڈ یونین ماملیاں وچ اوہناں جیلاں سختیاں برخاستکیاں دے تسیے وی ڈھیر جرے۔ ہٹھ دے پکے سن۔ پنجاب دی و بہارل سیاست دے پوٹریاں توں جاؤ سن۔ بولی دا پینٹرا اوہناں دا کدیں وی پنجابی قوم پُوج دا نہیں سی رہیا۔ ایسے کر کے اوہناں دا مُدھلا ساتھ دین والیاں وچ اوہ جی وی سن جیہناں دی ماں بولی پنجابی نہیں اُردو سی۔ شفقت تنویر مرزا کامے میلاں دے ہیتی سن۔ اوہناں دی گڑھتی وچ سی ورودھ کرنا ہر اوس پکھنڈ دا جیہڑا مالکی والاں نُون کامے میلاں دی لٹ مار کرن دی گھل دیندا سی۔

عشق دے باجھوں بیا سبھ گوڑ۔۔۔ سُولی تے منصور

